

Oskar Kanecki

- ▶ Uniwersytet Pomorski w Słupsku
(Pomeranian University in Słupsk, Poland)
- ▶ e-mail: oskar.kanecki@upsl.edu.pl
- ▶ ORCID: 0000-0001-9025-2970

DOI: 10.15290/mhi.2025.24.01.08

FUNKCJONOWANIE NOTARIATU W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM**Abstrakt**

Celem niniejszego opracowania było ukazanie rzeczywistego funkcjonowania francuskiego modelu notariatu w Księstwie Warszawskim. Przedstawiono zarówno czynności notarialne podejmowane na podstawie dekretów Fryderyka Augusta z lat 1808–1809, jak i te, które notariusze wykonywali nieodpłatnie. Autor starał się ponadto omówić czynniki utrudniające im pracę, w tym brak papieru stemplowego, a także niedostępność wielu dokumentów. Pomimo statusu urzędników publicznych notariusze nie pobierali wynagrodzeń z budżetu państwa. Zasadne było więc opisanie ich źródeł przychodów oraz wynikającego z tego statusu majątkowego. Przy jego określaniu uwzględniono między innymi liczbę sporządzanych aktów notarialnych, stawki wynagrodzenia i związane z prowadzeniem kancelarii notarialnej koszty stałe. Szczegółowo przeanalizowano też rozlokowanie siedzib notariuszy, jak też przedstawiono realizację obowiązku archiwizowania dokumentów. Uwzględniono ponadto sposób postępowania w przypadku występowania wakatów na stanowiskach notariuszy w poszczególnych powiatach.

W artykule posłużono się metodą historyczno-prawną, a główną część ustaleń oparto na materiałach rękopiśmiennych i maszynopisach pochodzących z 14 archiwów rozlokowanych na terenach dawnego Księstwa Warszawskiego, w tym znajdujących się w Warszawie (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowe w Warszawie), Krakowie, Częstochowie, Radzynie Podlaskim (oddział), Tomaszowie Mazowieckim (oddział), Kutnie (oddział), Siedlcach, Grodzisku Mazowieckim (oddział), Łowiczu (oddział), Mławie (oddział), Otwocku (oddział),

Pułtusk (oddział), jak również w Zamościu. Sięgnięto ponadto do źródeł wydanych, aktów prawnych i najważniejszej literatury przedmiotu.

Słowa kluczowe: notariat, Księstwo Warszawskie, czynności notarialne, francuski model notariatu, akty notarialne

THE FUNCTIONING OF THE NOTARY IN THE DUCHY OF WARSAW

Abstract

The aim of this study is to present the actual functioning of the French notary model in the Duchy of Warsaw. The article presents both notarial activities carried out on the basis of Frederick Augustus' decrees from 1808–1809 and those performed by notaries free of charge. The author also tried to discuss factors that hindered their work, including a lack of stamp paper and the unavailability of many documents. Despite their status as public officials, notaries did not receive remunerations from the state budget. Therefore, it was necessary to describe their sources of income and the resulting financial status. In determining it, factors such as the number of the drawn up notarial deeds, the remuneration rate, and the fixed costs associated with running a notary's office were taken into account. The location of notaries' offices was also analysed in detail, as was the implementation of the obligation to archive documents. In addition, the procedure for dealing with vacancies in the positions of notaries in individual districts has been taken into account.

The article used a historical-legal method, and the main part of the findings was based on handwritten and typewritten materials from 14 archives located in the areas of the former Duchy of Warsaw, including those located in: Warsaw (the Central Archives of Historical Records in Warsaw and the State Archive in Warsaw), Cracow, Czestochowa, Radzyń Podlaski (branch), Tomaszów Mazowiecki (branch), Kutno (branch), Siedlce, Grodzisk Mazowiecki (branch), Łowicz (branch), Mława (branch), Otwock (branch), Pułtusk (branch) as well as in Zamość). The published sources, legal acts and the most important literature on the subject were also consulted.

Key words: notary, Duchy of Warsaw, notarial acts, French notary model, notarial deeds

1. Wstęp

Wiek XIX nie należał zdaniem Jana Wincentego Bandtkiego do czasów, w których „dobra wiara nie wzywała publicznej na pomoc, a [...] słowo dane miało większą świętość

nad uroczystość pisma i pośrednictwo rządu”¹. Zabezpieczenie interesów stron transakcji wymagało zatem nadania podejmowanym czynnościom atrybutu autentyczności. Tymczasem utworzenie Księstwa Warszawskiego przypadło na czasy rozwoju stosunków kapitalistycznych, co wiązało się z licznymi zmianami w strukturach własnościowych. W takich warunkach sprawnie funkcjonujący notariat był wręcz niezbędny. Wykształcone w Europie systemy różnił przy tym jego stosunek do sądownictwa². Związki z Napoleonem zdecydowały o przyjęciu na ziemiach polskich modelu francuskiego, który charakteryzował się rozdzieleniem jurysdykcji spornej od czynności dobrowolnych. Wyodrębnienie to było istotne, gdyż obowiązujący w Księstwie Warszawskim Kodeks Napoleona przewidywał dla wielu czynności prawnych formę aktu notarialnego³.

2. Zadania notariuszy

Według dziewiętnastowiecznego notariusza Stefana Muczkowskiego stosowanie prawa dało początek instytucji sędziego, obrona prawa stworzyła adwokaturę, a jego utrwalenie – notariat⁴. Nieco bardziej szczegółowo rolę notariuszy w Księstwie

¹ [J.W. Bandtkie], *Rzecz historyczna o notaryacie czyli pisarstwie aktowem kraiovem, tak dawniejszem, iako i nowszem, czytana na publicznem posiedzeniu szkoły prawa i administracji w Warszawie d.[nia] 2 Października roku 1815 przez Jana Winc.[entego] Bandtkiego D.[oktora] prawa i prof.[esora] teyże szkoły, nataryusza sądu apelacyynego Król.[estwa] Polsk.[iego] członka towarzystwa król.[ewskiego] przyjaciół nauk*, „Pamiętnik Warszawski, czyli Dziennik Nauk i Umiejętności” 1815, XI, t. 3, s. 329–330.

² J. Kazimierski, *Akty notarialne i ich znaczenie dla badań historycznych XIX w.*, „Studia Źródłoznawcze” 1959, t. IV, s. 110.

³ *Dekret Fryderyka Augusta z 27 stycznia 1808 roku*, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 2, 1810, s. 46; zobacz także rosyjskojęzyczną wersję tego dokumentu: *Post. Kor. Saks. Gierc. Warsz. 27 janwaria 1808 g.*, [w:] B.I. Stawskij, *Grażdanskije zakony gubernij Carstwa Polskago razjasniennyye po rieszenijam bywszego Warszawskogo IX Departamenta (1842–1875) i Graždanskogo Kassacionnogo Departamenta (1876–1904) Prawitielstwujuszczago Senata, so wsiemi pozdniejszimi izmienijami i dopolnienijami*, t. 2, Warszawa 1905, s. 1; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rękopis, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 175), seria 2, sygn. 70, *Raport złożony Radzie Stanu przez Feliksa Łubieńskiego*, k. 15, raport ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego stwierdzał, że „dzień 1 maja (inclusive) roku 1808 jest epoką, od której Kodeks Napoleona ma mieć moc obowiązującą jako Prawo Cywilne Xięstwa Warszawskiego”; D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007, s. 53.

⁴ S. Muczkowski, *O notaryacie*, „Czasopismo Poświęcone Prawu i Umiejętnościom Politycznym” 1865, z. IV, s. 195.

Warszawskim określiła ustawa z 16 marca 1803 roku, stanowiąc, że „są urzędnikami publicznymi ustanowionymi do przyjmowania aktów i kontraktów, którym strony powinny lub chcą nadać cechę autentyczności taką, jaka przywiązana jest do aktów publicznych oraz do zapewnienia ich daty, utrzymywania ich w swoim zachowaniu, niemniej do wydawania z nich wyciągów głównych (*grosses*) i wypisów (*expeditions*)”⁵. Ta sama ustawa zabraniała jednak przyjmowania aktów zawierających jakiekolwiek rozporządzenia na ich korzyść, a także takich, których stronami byłiby ich krewni albo powinowaci w linii prostej w każdym stopniu, a w linii bocznej aż do stryja, wuja, bratanka lub siostrzeńca włącznie⁶.

Pośród aktów lubelskich notariuszy Anna Dymmel dostrzegła między innymi umowy sprzedaży, upoważnienia, weksle, umowy darowizny, pełnomocnictwa, inwentarze mienia, testamenty czy też akty licytacji⁷. Zakres podejmowanych przez notariuszy czynności określił pośrednio dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku normujący wysokość należnych im opłat⁸. Znajdowało się wśród nich między innymi przyjmowanie aktów uszanowania od osób zawierających małżeństwo. Były to umowy zawierane pomiędzy rodzicami (a w razie ich braku najbliższymi krewnymi) i dziećmi chcącymi zawrzeć związek małżeński, które przybierały formę prośby o rodzicielskie błogosławieństwo. Tylko notariusz powiatu łukowskiego Józef Kalasanty Szaniawski w latach 1810–1811 zarejestrował 33 takie akty⁹.

⁵ Ustawa zawierająca organizację notariatu z 16 marca 1803 roku, [w:] *Organizacja notaryuszów y szkół prawa z dodatku do kodexu cywilnego francuzkiego*, Warszawa 1807, s. 1, art. 6; zob. także: *Organizacja notariatu*, [w:] *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, wyd. S. Zawadzki, t. II, Warszawa 1861, s. 859–860.

⁶ Ustawa zawierająca organizację notariatu z 16 marca 1803 roku, [w:] *Organizacja notaryuszów y szkół prawa...*, s. 2–3, art. 8; zob. także: *Organizacja notariatu*, [w:] *Prawo cywilne obowiązujące...*, t. II, s. 862.

⁷ A. Dymmel, *Wartość lubelskich akt notarialnych jako źródła do badań prywatnych księgozbiorów duchowieństwa w pierwszej połowie XIX wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2018, t. 110, s. 148. Na temat informacji, których dostarczają akty licytacji pisał M.J. Lech, *Akta notarialne jako źródła do badań nad księgozbiorem domowymi. Studium źródłoznawcze*, „Studia o Książce” 1979, t. 9, s. 199.

⁸ Dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 9, 1810, s. 213, art. 1.

⁹ J. Kuć, *Akty uszanowania i pozwolenia na zawarcie małżeństwa jako umowy intertekstualne*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2012, nr 12, s. 92.

Innym rodzajem czynności notarialnych przewidzianych w dekrete z 14 marca 1809 roku było spisywanie inwentarzy majątków małżonków zamierzających się rozwieść czy też osób zmarłych¹⁰. Pełnienie urzędu pisarza aktowego¹¹ wymagało niekiedy stawiennictwa w sądzie w celu przedstawienia dokumentów¹². Dodatkowo notariusz powiatu opoczyńskiego w departamencie radomskim Jan Saryusz-Wolski zastępował w czynnościach prokuratora królewskiego. W takim też charakterze wymieniał on korespondencję z wydziałem spornym sądu pokoju powiatu opoczyńskiego¹³.

6 czerwca 1808 roku Fryderyk August wydał dekret o ratyfikacji konwencji bajońskiej¹⁴, na podstawie której Napoleon I Bonaparte zbył na rzecz Księstwa Warszawskiego wierzytelności zabezpieczone hipoteką na znajdujących się w nim nieruchomościach. Tak zwane „sumy bajońskie” cesarz Francuzów przejął kosztem Prus jako zdobycz wojenną¹⁵. W wyniku układu z 1808 roku skarb Księstwa Warszawskiego stał się wierzycielem w dużej części niewypłacalnego ziemiaństwa. Obsługa tego zobowiązania wiązała się ze składaniem przez dłużników bajońskich oświadczeń w formie załączonej do dekretu monarszego z 8 maja 1811 roku¹⁶. Ich sporządzanie powierzono notariuszom¹⁷.

¹⁰ Dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 9, 1810, s. 213–214, art. 1.

¹¹ Tym mianem określano w Księstwie Warszawskim notariuszy.

¹² Dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 9, 1810, s. 214, art. 2.

¹³ Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim, rkps, Akta notariusza Michała Syriusza Wolskiego (zespół 230), sygn. 2, *Sąd pokoju powiatu opoczyńskiego...*, Opoczno, 12 listopada 1810 r., k. 121; zob. także: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim, rkps, Akta notariusza Michała Syriusza Wolskiego (zespół 230), sygn. 2, *Sąd podsędkowski cywilny...*, Opoczno, 14 lutego 1811 r., k. 129.

¹⁴ Dekret o ratyfikacji konwencji bajońskiej z 6 czerwca 1808 roku, [w:] *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego. Akty normatywne władzy najwyższej*, t. I: 1807–1808, oprac. W. Bartel, J. Kosim, W. Rostocki, Warszawa 1964, s. 112–113; Dekret Fryderyka Augusta z 24 stycznia 1811 roku, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 28, 1811, s. 174, konwencja w Bayonne została zawarta 10 maja 1808 roku.

¹⁵ Dekret Fryderyka Augusta z 24 stycznia 1811 roku, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 28, 1811, s. 174.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 7, *Forma aktu oświadczenia*, k. 140v–141; zob. także: *Forma aktu oświadczenia*, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 31, 1811, s. 307–310.

¹⁷ Dekret Fryderyka Augusta z 8 maja 1811 roku, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 31, 1811, s. 303–304, art. 1.

Zgodnie z postanowieniami ustawy z 1809 roku „do wszystkich czynności między mieszkańcami Księstwa Warszawskiego zachodzących, ma być używany papier stemplowany”¹⁸. Przypuszczalnie przepis ten nie był jednak rygorystycznie przestrzegany, gdyż, jak wskazuje relacja z listopadowej sesji Rady Ministrów w 1809 roku, „minister sprawiedliwości [...] tłumaczy się [...], że wydał do wszystkich sądów i notariuszów zalecenie, przykazując najsurowiej, aby żadna rzecz przyjmowana nie była, jak tylko na papierze stemplowym”. Zapewne istotne utrudnienie w realizacji założeń ustawy stanowiła jego niewystarczająca dostępność¹⁹. Adnotacje o braku papieru stemplowego widnieją chociażby w aktach sporządzonych przez urzędującego w Kutnie notariusza powiatu orłowskiego w departamencie warszawskim Wojciecha Glińskiego²⁰.

Problem ten był szczególnie dostrzegalny na prowincji. Jeszcze w grudniu 1809 roku minister sprawiedliwości tłumaczył jednak, iż sam papier stemplowy nie wywiera żadnego wpływu na ważność czynności prawnych, lecz jest jedynie prostym podatkiem²¹. W styczniu 1810 roku prezes warszawskiego trybunału cywilnego I instancji Antoni Grabieński zaproponował notariuszowi departamentowemu Janowi Górskiemu podjęcie się „sprzedaży papieru stemplowego do transakcji używanego [...] za nagrodę jednego procenta”²².

Już w XIX wieku Feliks Bentkowski zauważył, że działanie notariuszy nie polega jedynie na machinalnym spisywaniu woli stron. Jego zdaniem powinni oni analizować treść aktów, by dostrzec niekorzystne rozrządzenia stron czy też potencjalne działania w złej wierze. Skrupulatność notariuszy mogła bowiem zapobiec późniejszym sporom i ewentualnym procesom. Dlatego też, zdaniem Bentkowskiego, tak ważne

¹⁸ Ustawa z 24 marca 1809 roku, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 25, 1811, s. 39.

¹⁹ *Protokół czynności Rady Ministrów*, sesja 84, 27 listopada 1809 r., [w:] *Protokoły Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego*, t. I: 1808–1809, oprac. M. Krzymkowski, P.M. Pilarczyk, Poznań 2015, s. 138.

²⁰ Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Kutnie, rkps, Akta notariusza Wojciecha Glińskiego (zespół 63), sygn. 1, *Akt notarialny*, 29 listopada 1809 roku, k. 77.

²¹ *Protokół czynności Rady Ministrów*, sesja 86, dnia 6 grudnia 1809 r., [w:] *Protokoły Rady Ministrów...*, t. I, s. 141.

²² Archiwum Państwowe w Warszawie, rkps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Pismo prezesa trybunału cywilnego I instancji w Warszawie Antoniego Grabieńskiego do notariusza departamentowego warszawskiego Jana Górskiego*, 23 stycznia 1810 r., k. 48.

było, aby urzędnicy ci łączyli w sobie „pocziwość nieugiętą i gruntowną znajomość prawa”²³. Tymczasem, w jego opinii, zdarzali się w tych czasach również pisarze aktowi nieprzywiązujący jakiegokolwiek wagi do treści spisywanych aktów, co autor skwitował krótko: „Biada stronom u takiego notariusza akta zeznającym!”²⁴.

Pracę notariuszy w Księstwie Warszawskim mogła utrudniać działalność urzędników państw zaborczych. Jak donosił minister Feliks Łubieński, „rząd pruski, przewidując to, co istotnie nastąpiło, w miarę zbliżania się wojsk francuskich” wywoził z terenów Księstwa Warszawskiego depozyty, akta hipoteczne, „akta sądowe, słowem to wszystko, co było własnością narodową”. Część dokumentów została jednak odzyskana²⁵. Podczas jednej z sesji Rady Ministrów w marcu 1808 roku minister sprawiedliwości informował o postępach w sprowadzaniu dokumentów (archiwum) z Berlina do Warszawy. Po dotarciu na miejsce powinny one zostać „złożone u rezydenta cesarskiego dla dalszego rozdziału tych, które się należą Księstwu Warszawskiemu, od tych, które się ściągają do części rosyjskiej [obwodu białostockiego]. Papiery te zajmują cztery paki. Cały zaś transport składa się ze 142 wielkich pak”²⁶.

Do podobnej sytuacji doszło zapewne na terenie Galicji w 1809 roku. Zachowały się różne jej opisy. Podczas gdy Ludwik Delaveaux, przechadzając się po krakowskim rynku o godzinie 8.00 rano w dniu zajęcia miasta przez wojska polskie (15 lipca 1809 roku), stwierdził: „dziwiłem się, nie widząc gotujących się do podróży (jak dawniej się działo) urzędników”²⁷, to inny świadek tych wydarzeń, Franciszek Salezy Gawroński, informował, że w miarę zbliżania się wojsk polskich „Austriacy wciąż uchodzili, urzędnicy się wynosili, wywożono archiwa”²⁸. Nawet jednak pierwszy z pamiętnikarzy

²³ F. Bentkowski, *Wiadomość o życiu Jana Bandtkie Stężyńskiego*, „Biblioteka Warszawska” 1846, t. 1, s. 609.

²⁴ Ibidem, s. 609.

²⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rkps, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 175), seria 2, sygn. 70, *Raport złożony Radzie Stanu przez Feliksa Łubieńskiego*, k. 46–49.

²⁶ *Protokół czynności Rady Ministrów*, sesja 14, dnia 18 marca 1808 r., [w:] *Protokoły Rady Ministrów...*, t. I, s. 20.

²⁷ [L. Delaveaux], *Pamiętniki Ludwika hr. de Laveaux*, Kraków 1879, s. 205.

²⁸ F.S. Gawroński, *Kronika pamiętnikowa (1787–1831)*, [w:] *Pamiętnik r. 1830/31 i kronika pamiętnikowa (1787–1831) pułkownika Franciszka Salezego Gawrońskiego*, wyd. J. Czubek, Kraków 1916, s. 291.

przyznał, że po wprowadzeniu w Galicji Kodeksu Napoleona „część urzędników z Warszawy przystano, a resztę miejsc Polakami, z dawnego sądownictwa pozostałymi, zastąpiono”²⁹.

Niekiedy notariusze przy wykonywaniu swoich czynności korzystali z pomocy duchownych. W 1813 roku pisarz aktowy w Mławie Kazimierz Majewski wystąpił do księży proboszczów o odczytanie w niedzielę z ambony wskazanego obwieszczenia³⁰.

3. Wynagrodzenie i sytuacja materialna notariuszy

Pisarze aktowi w Księstwie Warszawskim nie otrzymywali wynagrodzeń z budżetu centralnego³¹. Prawo o opłatach stemplowych z 1811 roku klasyfikowało ich jako pełniących „funkcje, do których żadne pensje nie są przywiązane”³². Również minister Feliks Łubieński zauważył, że notariusze „bezpośrednio nie są płatni i utrzymują się z wyznaczonej od kontraktów opłaty”³³. Wysokość należności regulował dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku. Stanowił on, że „pisarz aktowy ma prawo żądać za każdą czynność urzędownicę przez siebie przyjętą [...]” w Warszawie 9 złotych, w miastach departamentowych 6 złotych, a w miastach powiatowych 4 złote³⁴. Na takie samo wynagrodzenie mógł liczyć notariusz, który w związku z prowadzoną działalnością zmuszony był osobiście stawić się w sądzie³⁵. Dekret

²⁹ [L. Delaveaux], op. cit., s. 231.

³⁰ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie, rkps, Kancelaria Kazimierza Majewskiego (zespół 200), sygn. 4, *Wezwanie*, Mława, 18 października 1813 r., brak paginacji.

³¹ H. Szymańska, J. Śmiałowski, *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, „Archeion. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym” 1959, t. 30, s. 48.

³² *Prawo o opłatach stemplowych z 1811 roku*, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 38, 1811, s. 67.

³³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rkps, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 175), seria 2, sygn. 70, *Raport złożony Radzie Stanu przez Feliksa Łubieńskiego*, k. 39.

³⁴ *Dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku*, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 9, 1810, s. 213, art. 1.

³⁵ Ibidem, s. 214–215, art. 2.

przewidywał też stawki stanowiące zwrot kosztów podróży, chyba że na pisarza aktowego czekał podstawiony powóz konny³⁶. Pobierane opłaty rosły proporcjonalnie do dni, które notariusz poświęcał na przeprowadzenie swoich czynności, nawet jeśli nie wymagały one opuszczenia jego mieszkania³⁷. Dodatkowe źródło zarobku stanowiło wydawanie wypisów i wyciągów³⁸. Za każdy arkusz miano płacić 5 złotych w Warszawie, 4 złote w miastach departamentowych i 2 złote w miastach powiatowych. Zdaniem Bogusława Niemirki przewidziane stawki nie należały do wygórowanych³⁹. Zabronione było pobieranie opłat nieprzewidzianych w dekrete⁴⁰. Za domaganie się przez notariuszy uiszczania opłat w nadmiernej wysokości groziło zawieszenie w sprawowaniu urzędu, jego utrata lub kara wymierzona przez sąd. Jeśli jednak strona dobrowolnie zaproponowała wypłacenie wynagrodzenia przewyższającego ustalone stawki, nic nie stało na przeszkodzie, aby notariusz je przyjął⁴¹. Spory w przedmiocie opłat powstałe pomiędzy pisarzami aktowymi a stronami rozpatrywały trybunały cywilne I instancji lub ich prezes⁴².

Dekret z 30 września 1809 roku określił wysokość opłat należnych pisarzom aktowym w związku ze sporządzaniem przez nich obligacji opiewających na sumy zaległości z podatków ofiary 24 grosza i podymnego⁴³. Dekret w sprawie ustanowienia trzyletniego terminu do wyrównania zaległości podatkowych i unormowania związanych z tym kwestii postanawiał bowiem, że każdy dłużnik podatkowy, stosownie do określonych w tym akcie terminów spłat, „wyda na siebie obligację, przed notariuszem publicznym urzędownie sporządzoną, obejmującą sumę skarbowi

³⁶ Ibidem, s. 215, art. 3.

³⁷ Ibidem, s. 215, art. 4.

³⁸ Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Kutnie, rkps, Akta notariusza Józefa Zarzyckiego (zespół 77), sygn. 2, *Akt notarialny*, 24 czerwca 1814 r., k. 232.

³⁹ B. Niemirka, *Akta notariuszy w Sokołowie Podlaskim z l. 1795–1945 jako źródło do dziejów regionalnych*, [w:] *Źródła do dziejów regionu. I Siedlecka Sesja Archiwalna*, red. U. Głowacka-Maksymiuk, G. Welika, Siedlce 2002, s. 104.

⁴⁰ *Dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku*, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 9, 1810, s. 215–216, art. 5, strona miała liczyć co najmniej 28 wierszy, po 15 sylab każdy.

⁴¹ Ibidem, s. 216, art. 6.

⁴² Ibidem, s. 216–217, art. 7.

⁴³ *Dekret w sprawie opłaty stempla do obligacji na zaległości podatków i dla notariuszy sporządzających obligacje*, 30 września 1809 r., [w:] *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego. Akty normatywne władzy najwyższej*, t. II: 1809–1810, oprac. W. Bartel, J. Kosim, W. Rostocki, Warszawa 1964, s. 93, art. 2.

winną”⁴⁴. Dokumenty te miały zostać przygotowane osobno dla podatku ofiary 24 grosza i podymnego⁴⁵. Należność notariuszy nie powinna przekraczać kwoty 15 groszy od jednej obligacji⁴⁶.

Nie wszystkie czynności notarialne przeprowadzane przez pisarzy aktowych w Księstwie Warszawskim stanowiły źródło dochodów. Nie mogli oni choćby odmówić ich dokonania w stosunku do osób ubogich, pozbawionych możliwości wniesienia jakiegokolwiek opłaty⁴⁷. W 1810 roku minister sprawiedliwości Feliks Łubieński przedstawił ponadto notariuszowi departamentu warszawskiego Janowi Górskiemu prośbę szefa wydziału administracji wojennej pułkownika Józefa Wasilewskiego „względem wezwania wszystkich notariuszów Księstwa [Warszawskiego], ażeby ci akta wszelkie wojskowym powracającym z Francji bezpłatnie spisywali”. Minister wyraził przy tym nadzieję, że notariusz „ziomkom swoim w wojsku wysłużonym, do opłaty sposobności niemającym, czynności żądane w celu uzyskania zadeklarowanej sobie pensji bezpłatnie uskutecznić zechce”⁴⁸. Pensje, o których pisał Feliks Łubieński, miały być wypłacone dożywotnio części polskich żołnierzy przez Francję. To w ich wyegzekwowaniu mogli pomóc notariusze Księstwa Warszawskiego. Praca ta wymagała przygotowania dokumentów (świadectw, pełnomocnictw), które umożliwiłyby uzyskanie świadczeń⁴⁹.

Przychody pisarzy aktowych były pomniejszane o wysokość rocznego podatku osobistego. Jego stawki pozostawały zależne od przynależności do jednej z dziesięciu

⁴⁴ Dekret w sprawie ustanowienia trzyletniego terminu do wyrównania zaległości podatkowych i unormowania związanych z tym kwestii, 30 września 1809 r., [w:] *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego. Akty normatywne władzy najwyższej*, t. II..., s. 94, art. 3.

⁴⁵ Ibidem, s. 94, art. 4.

⁴⁶ Dekret w sprawie opłaty stempla do obligacji na zaległości podatków i dla notariuszy sporządzających obligacje, 30 września 1809 r., [w:] *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego. Akty normatywne władzy najwyższej*, t. II..., s. 93, art. 2.

⁴⁷ Dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 9, 1810, s. 216, art. 6.

⁴⁸ Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Korespondencja ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego do notariusza departamentu warszawskiego Jana Górskiego*, Warszawa, 22 listopada 1810 r., k. 55.

⁴⁹ Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Korespondencja szefa wydziału administracji wojennej pułkownika Józefa Wasilewskiego do ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego*, k. 56.

klas. Stosownie do tych postanowień notariusze Księstwa Warszawskiego płacili 300 złotych, notariusze urzędujący przy trybunałach cywilnych I instancji – 60 złotych, a notariusze powiatowi – 30 złotych⁵⁰.

Koszty generowała też konieczność utrzymania kancelarii notarialnych. Nawet bowiem powszechna nieomal praktyka urzędowania w prywatnych mieszkaniach wiązała się z pewnymi obowiązkami. Dla przykładu notariusz departamentu warszawskiego, Jan Górski, prowadził swoją działalność w domu, który w części odziedziczył po swoich rodzicach. Z pisma samego spadkobiercy wynika, że nieruchomość ta pozostawała dość istotnie zadłużona⁵¹. Pomimo tego, że Górski nie zrzekł się spadku, usiłował najwyraźniej uniknąć związanego z posiadaniem nieruchomości obowiązku „odbywania służby w Gwardii Narodowej”⁵². Nieco wcześniej ten sam notariusz złożył zażalenie na wezwanie go do wniesienia opłaty na Sztab Gwardii⁵³. Składka za lata 1809–1810 opiewała na dość znaczną kwotę 86 złotych⁵⁴. W odpowiedzi na pismo

⁵⁰ *Prawo o poborach z 1811 roku*, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 38, 1811, s. 27–28, 33–34, 37; akt został również opublikowany w „Gazecie Korrespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” („Gazeta Korrespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”, Warszawa 11 I 1812, nr 3, s. 31).

⁵¹ Archiwum Państwowe w Warszawie, rkps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Pismo notariusza Jana Górskiego*, k. 123, udział Jana Górskiego w odziedziczonej nieruchomości wynosił 2/3.

⁵² Archiwum Państwowe w Warszawie, rkps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Pismo Prezydenta Muncypalności Miasta Stołecznego Warszawy Stanisława Węgrzeckiego do notariusza Jana Górskiego w sprawie domu numer 322 przy Rynku Nowego Miasta w Warszawie*, Warszawa, 21 lipca 1813 r., k. 183; *Ustanowienie Gwardii Narodowej w mieście Warszawie*, 24 kwietnia 1807 r., [w:] *Materyały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807*, wyd. M. Rostworowski, t. I, Kraków 1918, s. 614–616; zob. także: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rękopis, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 175), seria 2, sygn. 208, *Ustanowienie Gwardii Narodowej w Warszawie*, k. 2–3, Gwardia Narodowa w Warszawie została ustanowiona 24 kwietnia 1807 roku przez Komisję Rządzącą.

⁵³ Archiwum Państwowe w Warszawie, rkps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Pismo Prezydenta Muncypalności Miasta Stołecznego Warszawy Stanisława Węgrzeckiego do notariusza Jana Górskiego w sprawie domu numer 322 przy Rynku Nowego Miasta w Warszawie*, Warszawa, 15 października 1811 r., k. 227.

⁵⁴ Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Burgrabia do wyegzekwowania podatków miejskich przeznaczony...*, Warszawa, 10 października 1811 r., k. 228.

notariusza Prezydent Muncypalności⁵⁵ Miasta Stołecznego Warszawy Stanisław Węgrzecki poinformował zainteresowanego, że należność nie ma związku z pełnionym urzędem, lecz łączy się z użytkowaniem posiadanej przez niego nieruchomości⁵⁶. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym przez Radę Ministrów w listopadzie 1809 roku „ci tylko urzędnicy do składki na Gwardię [Narodową], podług uchwały Komisji Rządzącej, są obowiązani, którzy mają w mieście swoją posesję”⁵⁷.

Notariusze prezentowali różny stan zamożności. Pisarz aktowy Księstwa Warszawskiego Walenty Skorochód-Majewski był dla przykładu właścicielem dwóch domów w Warszawie (numer 1669 i numer 1670)⁵⁸, podczas gdy część notariuszy powiatowych mieszkała i prowadziła swoje kancelarie w nieruchomościach wynajmowanych⁵⁹. O wysokości dochodów decydowała nie tylko kategoria notariusza, ale również liczba dokonywanych czynności. Na dodatkowe wynagrodzenie mogli liczyć pisarze aktowi wykonujący funkcję konserwatorów hipotek. Jego wysokość określał dekret z 18 września 1809 roku⁶⁰. Według ustaleń Doroty Malec notariusz departamentowy krakowski Walenty Lichocki sporządził przez ostatnich 5 miesięcy 1810 roku tylko 28 aktów notarialnych⁶¹. Ich niewielką liczbę można jednak tłumaczyć nominowaniem go na urząd dopiero w lipcu 1810 roku⁶². Mianowany niespełna miesiąc później Andrzej

⁵⁵ Status muncypalności będącej najniższą jednostką administracyjną Księstwa Warszawskiego uzyskały Warszawa, Poznań, Toruń i Kalisz, zaś od 1812 roku także Sandomierz, Lublin i Kraków.

⁵⁶ Archiwum Państwowe w Warszawie, rkps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Pismo Prezydenta Muncypalności Miasta Stołecznego Warszawy Stanisława Węgrzeckiego do notariusza Jana Górskiego w sprawie domu numer 322 przy Rynku Nowego Miasta w Warszawie*, Warszawa, 15 października 1811 r., k. 227.

⁵⁷ *Protokół czynności Rady Ministrów, sesja 83, dnia 20 listopada 1809 r.*, [w:] *Protokoły Rady Ministrów...*, t. I, s. 135.

⁵⁸ Archiwum Państwowe w Płocku, rkps, Kancelaria pisarzy aktowych w Płocku: Tomasza Gutkowskiego, Kazimierza Świerzyńskiego, Teodora Krajewskiego, Tadeusza Markowskiego (zespół 225), sygn. 1, *Akt notarialny*, 14 czerwca 1808 r., brak paginacji.

⁵⁹ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Grodzisku Mazowieckim, rkps, Kancelaria Jana Pomian-Ostromięckiego (zespół 1372), sygn. 1, *Akt notarialny*, 18 kwietnia 1811 r., k. 583.

⁶⁰ *Dekret Fryderyka Augusta z 18 września 1809 roku*, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 14, 1811, s. 67–70.

⁶¹ D. Malec, *Notariat w Departamencie Krakowskim Księstwa Warszawskiego oraz w Rzeczypospolitej Krakowskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, t. LIII, z. 2, s. 190.

⁶² Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rkps, Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 176), seria 2, sygn. 61, *Wypis z protokołu Sekretariatu Stanu*, 5 października 1812 r., k. 33, pełnił urząd notariusza departamentowego od 21 lipca 1810 roku.

Markiewicz⁶³ zdołał do końca roku przygotować zaledwie 12 aktów notarialnych⁶⁴, ale już Florian Chojnacki⁶⁵ w tym samym czasie sporządził ich 39⁶⁶. Czynniki decydujące o ostatecznym wyniku były zapewne bardzo zróżnicowane. Zdaniem Feliksa Bentkowskiego Jan Wincenty Bandtkie przyjmował mniejszą od innych notariuszy liczbę aktów ze względu na swoją skrupulatność. Potrafił on także odmówić ich przygotowania⁶⁷. Taka postawa „z jednej strony pozbawiała go znakomitego dochodu, ale z drugiej coś piękniejszego nad pieniądze dawała, bo sławę nieposzlakowanej uczciwości”⁶⁸.

Wpływ na liczbę sporządzanych aktów mogły mieć również uwarunkowania historyczne. W 1882 roku na łamach „Przeglądu Sądowego i Administracyjnego” pisano, że „w powiecie krakowskim, gdzie za rządów polskich i czasów Rzeczypospolitej byli notariusze, dotychczas jeszcze lud wiejski nie zawiera żadnej umowy bez notariusza. Zupełnie inaczej ma się w innych częściach Galicji”, gdzie dodatkowo „pełno było pisarzy pokątnych; w każdej najlichszej miejscowości było przynajmniej dwóch”⁶⁹. Informacji o sytuacji materialnej notariuszy Księstwa Warszawskiego dostarczają po części zachowane inwentarze. Spis pozostałości po notariuszu departamentowym w Lublinie Janie Florentynie Górskim wskazuje na majątek wart około 15 tysięcy złotych. Składały się na niego między innymi sumy obligowe, jak również te pochodzące z cesji, rewersów czy też skryptów oraz ruchomości (w tym książki – 141 tytułów). Pod koniec życia notariusz Górski mieszkał w majątku żony. Warto nadmienić, że sumy rzędu kilku – kilkunastu tysięcy złotych były wartościami przeciętnymi dla warszawskiej inteligencji tego czasu. Zapewne dochody poza dużymi ośrodkami miejskimi były skromniejsze⁷⁰.

⁶³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rkps, Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 176), seria 2, sygn. 61, *Wypis z protokołu Sekretariatu Stanu*, 5 października 1812 r., k. 33, pełnił urząd notariusza departamentowego od 13 sierpnia 1810 roku.

⁶⁴ D. Malec, *Notariat w Departamencie Krakowskim...*, s. 190.

⁶⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rkps, Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 176), seria 2, sygn. 61, *Wypis z protokołu Sekretariatu Stanu*, 5 października 1812 r., k. 33, pełnił urząd notariusza departamentowego od 13 sierpnia 1810 roku.

⁶⁶ D. Malec, *Notariat w Departamencie Krakowskim...*, s. 190.

⁶⁷ F. Bentkowski, op. cit., s. 610.

⁶⁸ Cyt. za: K. Pol, *Poczet prawników polskich XIX–XX w.*, uzupełnił A. Redzik, Warszawa 2011, s. 67.

⁶⁹ [I. Frankowski], *Stan notariatu w Galicji i na Bukowinie (Dokończenie)*, „Przegląd Sądowy i Administracyjny”, Lwów 8 XI 1882, nr 45, s. 359.

⁷⁰ A. Dymmel, *Lubelscy notariusze pierwszej połowy XIX wieku w świecie książek*, [w:] *Notariat na ziemiach polskich w XIX–XX wieku. Ustawodawstwo-edukacja-piśmiennictwo*, red.

Pełnienie funkcji notariusza łączyło się z dużym prestiżem w środowisku ziemiańskim, zaliczając się tym samym do nielicznej grupy zawodów inteligenckich, które cieszyły się uznaniem w kręgach szlachecko-arystokratycznych. Ponadto kancelarie notarialne pozostawały miejscami spotkań przedstawicieli warstw posiadających majątek. Pisarze aktowi ważną funkcję w życiu burżuazji dążącej do prawnego uregulowania swojego znaczenia⁷¹. Dużą życzliwość szlachty z powodu swojej skrupulatności miał zyskać między innymi notariusz powiatu krasnostawskiego w departamencie lubelskim Piotr Zagrobski⁷². Znaczną popularność wśród ziemian zdobył również notariusz Jan Florentyn Górski⁷³.

4. Siedziby notariuszy, przechowywanie dokumentów i obsada urzędów

Miejsce urzędowania notariuszy określały akty nominacyjne⁷⁴. Zgodnie z postanowieniami ustawy z 16 marca 1803 roku każdy notariusz powinien mieszkać w wyznaczonym miejscu. Niezastosowanie się do tego przepisu było równoznaczne ze złożeniem urzędu. W takiej sytuacji minister sprawiedliwości, po zapoznaniu się ze stanowiskiem

S. Piątkowski, K. Skupieński, Radom 2006, s. 54–57, autorka podaje, że Jan Florentyn Górski był wiceregentem kancelarii grodzkiej w czasach przedrozbiorowej Rzeczypospolitej, regentem podczas rządów austriackich, notariuszem departamentowym po włączeniu Galicji do Księstwa Warszawskiego, a następnie notariuszem województwa lubelskiego w Królestwie Polskim. Karierę urzędniczą zakończył w 1822 roku. Ożenił się w 1799 roku (z małżonką podpisał intercyzę). Miał sześćoro dzieci; M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004, s. 82–83, dla porównania roczne uposażenie prefekta wynosiło 12 tysięcy złotych (w roku budżetowym 1810–1811), prezes Rady Stanu zarabiał w tym samym czasie 30 tysięcy złotych rocznie, radca stanu – 18 tysięcy złotych, a odźwierny w tej instytucji – 1080 złotych. Średnie wynagrodzenie w Radzie Stanu wynosiło zdaniem autora 9110 złotych, a w prefekturze – 3420 złotych.

⁷¹ R. Kołodziejczyk, *Akta notarialne warszawskie jako źródło do dziejów Warszawy*, [w:] *Studia historyczne. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin prof. dra Stanisława Arnolda*, red. B. Baranowski, Warszawa 1965, s. 193–194.

⁷² T. Mencil, *Archiwum Akt Dawnych w Lublinie (1827–1887)*, „Rocznik Lubelski” 1958, t. 1, s. 17.

⁷³ R. Janiak, *Prywatne księgozbiory lubelskie w pierwszej połowie XIX w. w świetle akt notarialnych (badania sondażowe)*, „Folia Bibliologica” 1986/1987, R. 34/36, s. 29.

⁷⁴ *Ustawa zawierająca organizację notariatu z 16 marca 1803 roku*, [w:] *Organizacja notaryuszów y szkół prawa...*, s. 13, art. 45; zob. także: *Organizacja notariatu*, [w:] *Prawo cywilne obowiązujące...*, t. II, s. 904.

trybunału cywilnego I instancji, mógł przedstawić na to stanowisko inną osobę⁷⁵. Pod groźbą kary zawieszenia w sprawowaniu urzędu na trzy miesiące zabronione było dokonywanie czynności notarialnych poza obszarem działalności notariusza. Powtórne naruszenie tego postanowienia wiązało się z utratą urzędu. Dodatkową dolegliwością była konieczność wynagrodzenia powstałych szkód⁷⁶. W swojej kancelarii notariusz powinien wywiesić tablicę podającą imiona i nazwiska osób pozbawionych własnej woli (ubezwłasnowolnionych) oraz tych, dla których ustanowiono doradcę sądowego⁷⁷.

Jan Wincenty Bandtkie za dogodnie dla stron uważał, że „notariusze (gdzie jest ich kilku, jak na przykład w Warszawie lub po dwóch jak w innych miejscach) nie są przywiązani do miejsca jakowego publicznego i że mogą czy to u siebie w domu, czy w pomieszkaniu zeznawających przyjmować czynności”⁷⁸. Kazimierz Władysław Wójcicki opisywał nawet w połowie XIX wieku przypadek zaproszenia Bandtkiego do okazałego domu osoby chcącej sporządzenia aktu⁷⁹. Działalność zawodowa pisarzy aktowych poza ich siedzibami została uwzględniona w dekreście określającym wysokość należnych im opłat⁸⁰. W określonych jego postanowieniami okolicznościach taksa notarialna ulegała bowiem zwielokrotnieniu „choćby pisarz aktowy w miejscu mieszkania swego akt jakowy przyjmował lub czynność jakową uskuteczniał”⁸¹.

Ustalenie konkretnych siedzib poszczególnych notariuszy jest możliwe dzięki lekturze aktów notarialnych, w których każdorazowo wskazywano miejsce ich sporządzenia.

⁷⁵ Ustawa zawierająca organizację notariatu z 16 marca 1803 roku, [w:] *Organizacja notaryuszów y szkół prawa...*, s. 1, art. 4; zob. także: *Organizacja notariatu*, [w:] *Prawo cywilne obowiązujące...*, t. II, s. 860–861.

⁷⁶ Ustawa zawierająca organizację notariatu z 16 marca 1803 roku, [w:] *Organizacja notaryuszów y szkół prawa...*, s. 2, art. 6; zob. także: *Organizacja notariatu*, [w:] *Prawo cywilne obowiązujące...*, t. II, s. 861.

⁷⁷ Ustawa zawierająca organizację notariatu z 16 marca 1803 roku, [w:] *Organizacja notaryuszów y szkół prawa...*, s. 5, art. 18; zob. także: *Organizacja notariatu*, [w:] *Prawo cywilne obowiązujące...*, t. II, s. 876–877.

⁷⁸ [J.W. Bandtkie], *O notaryacie krajowym tak dawniejszym iako i nowszym – przez Jana Bandtkiego. (Dokończenie)*, „Pamiętnik Warszawski, czyli Dziennik Nauk i Umiejętności” 1815, Warszawa, XII, t. 3, s. 441.

⁷⁹ K.W. Wójcicki, *Życiorysy znakomitych ludzi wstawionych w różnych zawodach z rycinami*, t. 1, Warszawa 1850, s. 526.

⁸⁰ *Dekret Fryderyka Augusta z 14 marca 1809 roku*, [w:] *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, nr 9, 1810, s. 215, art. 3.

⁸¹ *Ibidem*, s. 215, art. 4.

Kancelarie notarialne mieściły się najczęściej w eksponowanych częściach miast. Notariusze departamentowi Andrzej Kossowicz i Antoni Szałowicz urzędowali przy najbardziej reprezentacyjnych ulicach Krakowa – Grodzkiej⁸² oraz Floriańskiej⁸³. Walenty Skorochód-Majewski utrzymywał swoją kancelarię w budynku Zamku Królewskiego w Warszawie⁸⁴. Obok Bramy Krakowskiej w kamienicy przy ulicy Grodzkiej (pod numerem 363) należącej do Zamku Królewskiego w Warszawie mieszkał i pracował notariusz departamentowy Andrzej Kalinowski⁸⁵. W liwskim zamku urzędował notariusz powiatu węgrowskiego w departamencie siedleckim Piotr Żaboklicki⁸⁶. Notariusz departamentowy Aleksander Engelke dokonywał czynności w kancelarii znajdującej się w pałacu przy ulicy Senatorskiej (pod numerem 450) w Warszawie⁸⁷. Miejscem prowadzenia działalności przez Teodora Czempińskiego pozostawało mieszkanie w okazałej kamienicy ulokowanej na Starym Mieście w Warszawie (numer 68)⁸⁸. Co ciekawe, pod numerem 66 urzędował Andrzej Przezdziecki⁸⁹. Inny notariusz departamentu warszawskiego, Jakub Loga, prowadził kancelarię w kamienicy przy ulicy Świętojańskiej⁹⁰. Jan Marczyński w 1809 roku przyjmował akty w kamienicy Załuskich zlokalizowanej na Podwalu w śródmieściu

⁸² Archiwum Narodowe w Krakowie, rkps, Akta notariusza Andrzeja Kossowicza (zespół 874), sygn. 1, *Akt notarialny*, 20 października 1811 r., brak paginacji (dokument z numerem 1/811).

⁸³ Archiwum Narodowe w Krakowie, rkps, Akta notariusza Antoniego Szałowicza (zespół 898), sygn. 1, *Akt notarialny*, 27 czerwca 1814 r., brak paginacji (dokument z numerem 7).

⁸⁴ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Otwocku, rkps, Kancelaria Jana Sobieskiego (zespół 179), sygn. 1, *Akt notarialny*, 10 lipca 1811 r., brak paginacji.

⁸⁵ Archiwum Państwowe w Płocku, rkps, Kancelaria pisarza aktowego Aleksandra Morawskiego (zespół 269), sygn. 1, *Akt notarialny*, 2 lipca 1810 r., brak paginacji (dokument z numerem 65).

⁸⁶ Archiwum Państwowe w Siedlcach, rkps, Żaboklicki Piotr pisarz aktowy powiatu węgrowskiego (zespół 135), sygn. 1, *Akt notarialny*, 13 stycznia 1812 r., k. 1.

⁸⁷ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Otwocku, rkps, Kancelaria Stanisława Truszczyńskiego (zespół 189), sygn. 3, *Akt notarialny*, 17 listopada 1814 r., k. 415.

⁸⁸ Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Teodora Czempińskiego notariusza w Warszawie (zespół 681), sygn. 35, *Wypis protokołu publikacji testamentu*, 27 marca 1812 r., k. 2.

⁸⁹ Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Andrzeja Przezdzieckiego notariusza w Warszawie (zespół 750), sygn. 2, *Akt notarialny*, 29 sierpnia 1808 r., k. 5.

⁹⁰ Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Jana Wincentego Bandtkiego notariusza w Warszawie (zespół 667), sygn. 5, *Akt notarialny*, 16 stycznia 1809 r., k. 180.

Warszawy⁹¹. W domu (pod numerem 322) przy Rynku Nowego Miasta w Warszawie mieszkał i pracował notariusz departamentowy Jan Górski⁹². Kancelarię w miejscu swojego zamieszkania prowadzili też notariusze powiatu mławskiego w departamencie płońskim Teodor Krajewski⁹³ i Kazimierz Majewski⁹⁴, notariusz powiatu ostrołęckiego w departamencie płońskim Szymon Rowicki⁹⁵, notariusz powiatu łosickiego w departamencie siedleckim Szymon Czarnocki⁹⁶, notariusz powiatu tomaszowskiego w departamencie lubelskim Bazyle Moczarski⁹⁷, notariusz powiatu rawskiego w departamencie warszawskim Bonifacy Grotowski⁹⁸, notariusz powiatu sochaczewskiego w departamencie warszawskim Tomasz Rudnicki⁹⁹, notariusz powiatu błońskiego w departamencie warszawskim Karol Paciorkowski¹⁰⁰, notariusz powiatu stanisławowskiego w departamencie warszawskim Jan Sobieski¹⁰¹,

⁹¹ Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Jana Wincentego Bandtkiego notariusza w Warszawie (zespół 667), sygn. 5, *Akt notarialny*, 16 stycznia 1809 roku, k. 5; zob. także: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim, rkps, Akta notariusza Grzegorza Trzcńskiego (zespół 31), sygn. 2, *Akt notarialny*, 5 września 1809 r., k. 681.

⁹² Archiwum Państwowe w Warszawie, mszps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 7, *Akt notarialny*, k. 302; zob. także: Archiwum Państwowe w Warszawie, rkps, Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 8, *Akt notarialny*, Warszawa, 31 grudnia 1811 r., k. 62–62v.

⁹³ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie, rkps, Kancelaria Teodora Krajewskiego (zespół 196), sygn. 3, *Akt notarialny*, 15 lipca 1813 r., k. 4, kancelaria Teodora Krajewskiego była zlokalizowana w jednej z kamienic przy rynku w Mławie.

⁹⁴ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie, rkps, Kancelaria Kazimierza Majewskiego (zespół 200), sygn. 2, *Akt notarialny*, 21 lutego 1812 r., k. 837, Kazimierz Majewski mieszkał i pracował w kamienicy przy ulicy Działdowskiej 60 w Mławie.

⁹⁵ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusku, rkps, Kancelaria Szymona Rowickiego (zespół 421), sygn. 7, *Akt notarialny*, 18 stycznia 1814 r., k. 8.

⁹⁶ Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim, rkps, Akta notariusza Szymona Czarnockiego (zespół 204), sygn. 3, *Akt notarialny*, 13 maja 1812 r., k. 1.

⁹⁷ Archiwum Państwowe w Zamościu, rkps, Akta Notariusza Bazylego Moczarskiego w Tomaszowie Lubelskim (zespół 118), sygn. 1, *Akt notarialny*, 10 czerwca 1811 r., k. 3.

⁹⁸ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Otwocku, rkps, Kancelaria Stanisława Truszczyńskiego (zespół 189), sygn. 2, *Akt notarialny*, 23 września 1813 r., k. 717.

⁹⁹ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, rkps, Kancelaria Tomasza Rudnickiego (zespół 279), sygn. 1, *Akt notarialny*, 11 stycznia 1814 r., k. 26.

¹⁰⁰ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Grodzisku Mazowieckim, rkps, Kancelaria Karola Paciorkowskiego (zespół 148), sygn. 2, *Akt notarialny*, 8 czerwca 1814 roku, k. 712.

¹⁰¹ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Otwocku, rkps, Kancelaria Jana Sobieskiego (zespół 179), sygn. 2, *Akt notarialny*, 13 czerwca 1815 r., k. 91.

notariusz powiatu siennickiego w departamencie warszawskim Stanisław Truszczyński¹⁰², notariusz powiatu gostyńskiego w departamencie warszawskim Aleksander Morawski¹⁰³ czy też notariusz powiatu orłowskiego w departamencie warszawskim Wojciech Gliński¹⁰⁴, a potem również notariusz Józef Zarzycki¹⁰⁵. Notariusz departamentowy Walenty Lichocki pracował w odziedziczonej kamienicy zlokalizowanej przy ulicy Szpitalnej w Krakowie¹⁰⁶. Notariusz powiatu czerskiego w departamencie warszawskim Jan Pomian-Ostromięcki mieszkał i dokonywał czynności w wynajętym domu¹⁰⁷. Notariusz powiatu opoczyńskiego w departamencie radomskim Jan Saryusz-Wolski prowadził kancelarię w domu niejakiego Jana Iskierskiego¹⁰⁸. Pisarze aktowi rezydowali również we wsiach. Dla przykładu notariusz powiatu zgierskiego Sebastian Starzyński, jeszcze przed przeniesieniem się do Piątku¹⁰⁹, urzędował we wsi Wytrzyszczki. Tam też z początku zamieszkiwał¹¹⁰. W powiecie sochaczewskim (departament warszawski), gdzie notariusza zastępował podsędek, a w razie jego nieobecności – pisarz sądu pokoju, czynności notarialnych dokonywano w siedzibie sądu¹¹¹.

¹⁰² Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Otwocku, rkps, Kancelaria Stanisława Truszczyńskiego (zespół 189), sygn. 1, *Akt notarialny*, 28 lutego 1811 r., k. 153.

¹⁰³ Archiwum Państwowe w Płocku, rękopis, Kancelaria pisarza aktowego Aleksandra Morawskiego (zespół 269), sygn. 1, *Akt notarialny*, 27 września 1810 r., brak paginacji (dokument z numerem 109).

¹⁰⁴ Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Kutnie, rkps, Akta notariusza Wojciecha Glińskiego (zespół 63), sygn. 1, *Akt notarialny*, 16 listopada 1808 r., k. 1.

¹⁰⁵ Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Kutnie, rkps, Akta notariusza Józefa Zarzyckiego (zespół 77), sygn. 1, *Akt notarialny*, 26 stycznia 1813 r., k. 35.

¹⁰⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie, rkps, Akta notariusza Walentego Lichockiego (zespół 875), sygn. 1, *Akt notarialny*, 17 sierpnia 1810 r., brak paginacji (dokument z numerem 1/810).

¹⁰⁷ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Grodzisku Mazowieckim, rkps, Kancelaria Jana Pomian-Ostromięckiego (zespół 1372), sygn. 1, *Akt notarialny*, 18 kwietnia 1811 r., k. 583.

¹⁰⁸ Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim, rkps, Akta notariusza Michała Syriusza Wolskiego (zespół 230), sygn. 1, *Akt notarialny*, 10 września 1810 r., k. 1.

¹⁰⁹ Miasto w powiecie zgierskim (departament warszawski) Księstwa Warszawskiego.

¹¹⁰ D. Wiśniewska-Józwiak, *Geneza łódzkich struktur notarialnych*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2014, t. XVII, s. 140.

¹¹¹ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, rkps, Kancelaria Benedykta Tańskiego (zespół 278), sygn. 1, *Akt notarialny*, 5 kwietnia 1809 r., k. 112; Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, rkps, Kancelaria Benedykta Tańskiego (zespół 278), sygn. 1, *Akt notarialny*, 6 czerwca 1810 r., k. 295.

Z uwzględnieniem nielicznych wyjątków¹¹² określonych w ustawie z 16 marca 1803 roku notariusze zostali zobowiązani do zachowania oryginałów wszystkich przyjętych przez siebie aktów¹¹³. Powinny one dodatkowo zostać odnotowane w prowadzonych przez nich repertoriach¹¹⁴. Zapewne nie przez przypadek inwentarz pozostałości po notariuszu departamentowym w Lublinie Janie Florentynie Górskim zawierał szafę kancelaryjną z zamkiem. Notariusz ten urzędował w ogrzewanej zimą kancelarii ulokowanej w zamku w Lublinie, do której przylegał magazyn. Tam też przechowywano akta ziemskie i grodzkie z XVI–XVIII wieku. W pozostającym pod nadzorem Górskiego archiwum sądu grodzkiego znajdowało się ponad 900 ksiąg¹¹⁵. W swoim mieszkaniu „za kancelarią skład aktów” zorganizował notariusz powiatowy w Mławie (departament płocki) Kazimierz Majewski¹¹⁶. Praktyce przechowywania dokumentów w prywatnych mieszkaniach sprzeciwiał się notariusz Jan Wincenty Bandtkie, którego zdaniem powinno się je gromadzić w miejscach bezpieczniejszych¹¹⁷. Kancelaria Walentego Skorochód-Majewskiego w warszawskim zamku była ulokowana „przy archiwach metryk krajowych”¹¹⁸. Notariusz powiatu tomaszowskiego w departamencie lubelskim Ambroży Hordyński sprawował natomiast nadzór nad aktami miast Tomaszowa, Tyszowca i Łaszczowa¹¹⁹.

Szczegółowa analiza zachowanych aktów notarialnych dowodzi, że przynajmniej w pierwszych latach funkcjonowania Księstwa Warszawskiego nie każdy urząd notariusza pozostawał obsadzony. W powiecie sochaczewskim, stanowiącym część departamentu warszawskiego, czynności notarialnych dokonywano przed

¹¹² Do wyjątków ustawa z 1803 roku zaliczała „akty proste”, na przykład pełnomocnictwa czy też pokwitowania z umów najmu i dzierżawy.

¹¹³ *Ustawa zawierająca organizację notariatu z 16 marca 1803 roku*, [w:] *Organizacja notaryuszów y szkół prawa...*, s. 6, art. 20; zob. także: *Organizacja notariatu*, [w:] *Prawo cywilne obowiązujące...*, t. II, s. 881.

¹¹⁴ *Ustawa zawierająca organizację notariatu z 16 marca 1803 roku*, [w:] *Organizacja notaryuszów y szkół prawa...*, s. 8, art. 29; zob. także: *Organizacja notariatu*, [w:] *Prawo cywilne obowiązujące...*, t. II, s. 891.

¹¹⁵ A. Dymmel, *Lubelscy notariusze pierwszej połowy XIX wieku...*, s. 55–56.

¹¹⁶ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie, rkps, Kancelaria Kazimierza Majewskiego (zespół 200), sygn. 2, *Akt notarialny*, 25 lutego 1812 r., k. 862.

¹¹⁷ D. Malec, *Notariat w Departamencie Krakowskim...*, s. 192.

¹¹⁸ Archiwum Państwowe w Płocku, rkps, Kancelaria pisarzy aktowych w Płocku: Tomasza Gutkowskiego, Kazimierza Świerzyńskiego, Teodora Krajewskiego, Tadeusza Markowskiego (zespół 225), sygn. 1, *Akt notarialny*, 26 lipca 1808 r., brak paginacji.

¹¹⁹ T. Mencil, op. cit., s. 12.

podśędkiem¹²⁰, „miejsce notariusza publicznego w tym powiecie niebyłego zastępczym”¹²¹, a wobec jego nieobecności – przed pisarzem sądu pokoju¹²². Była to jednak sytuacja przejściowa, jako że w 1814 roku w Sochaczewie akty przyjmował już notariusz powiatowy Tomasz Rudnicki¹²³. W 1809 roku w powiecie błońskim (departament warszawski) czynności notarialne były dokonywane „przed urzędem podsędkowskim [...] miejsce notariusza publicznego z mocy ordynacji zastępczym”¹²⁴. Natomiast rok wcześniej przeprowadzano je przed „pisarzem sądu pokoju powiatu błońskiego zastępczym urząd podsędkowski i notariusza publicznego”¹²⁵. Zaistniała w obu powiatach (sochaczewskim i błońskim) sytuacja nie dziwi, jako że zgodnie z wykazem notariuszy datowanym na 10 marca 1809 roku nie urzędował w nich żaden notariusz¹²⁶. W powiecie częstochowskim (departament kaliski) w 1808 roku wobec „niebytności pisarza aktowego” akty notarialne sporządzał podsędek Antoni Truszkowski¹²⁷.

5. Zakończenie

O sposobie funkcjonowania notariatu świadczyć mogą oceny samych notariuszy. Kiedy po upadku Księstwa Warszawskiego rozważano całkowite uchYLENIE, a nieco później

¹²⁰ Podsędkowie wraz z sędziami pokoju, pisarzami i podpisarzami wchodziłi w skład sądów pokoju, w których prowadzili wydziały sporne.

¹²¹ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, rkps, Kancelaria Benedykta Tańskiego (zespół 278), sygn. 1, *Akt notarialny*, 6 czerwca 1810 r., k. 295; Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, rkps, Kancelaria Benedykta Tańskiego (zespół 278), sygn. 2, *Akt notarialny*, 22 marca 1811 r., k. 678.

¹²² Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, rkps, Kancelaria Benedykta Tańskiego (zespół 278), sygn. 1, *Akt notarialny*, 5 kwietnia 1809 r., k. 112; Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, rkps, Kancelaria Benedykta Tańskiego (zespół 278), sygn. 2, *Akt notarialny*, 10 listopada 1808 r., k. 768–772.

¹²³ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, rkps, Kancelaria Tomasza Rudnickiego (zespół 279), sygn. 1, *Akt notarialny*, 3 stycznia 1814 r., k. 17.

¹²⁴ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Grodzisku Mazowieckim, rkps, Kancelaria Karola Paciorkowskiego (zespół 148), sygn. 2, *Akt notarialny*, 18 stycznia 1809 r., k. 278.

¹²⁵ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Grodzisku Mazowieckim, rkps, Kancelaria Karola Paciorkowskiego (zespół 148), sygn. 2, *Akt notarialny*, 1808 r., k. 473.

¹²⁶ *Notariusze publiczni w Księstwie Warszawskim*, [w:] *Wydział Sprawiedliwości w Xięstwie Warszawskim*, Warszawa 1809, s. 39.

¹²⁷ Archiwum Państwowe w Częstochowie, rkps, Kancelaria Antoniego Truszkowskiego (zespół 35), sygn. 1, *Akt notarialny*, 2 września 1808 r., k. 1–2.

reformę Kodeksu Napoleona, wchodzący w skład Komisji kodeksowej notariusz Jan Wincenty Bandtkie przygotował memoriał pod tytułem „Myśli o zmianie prawodawstwa krajowego”. Broniąc w nim utrzymania dotychczasowego ustroju notariatu, zauważył, że nawet „Prusacy przyznają pierwszeństwo notariatowi francuskiemu”. Nawiązując do stanowiska wyrażonego wcześniej na łamach „Pamiętnika Warszawskiego”¹²⁸, stwierdził jedynie zasadność jego reformowania, co miało być rozwiązaniem lepszym od wprowadzania zupełnie nowych regulacji, a także znacznie korzystniejszym od przywracania niedoskonałych form wcześniejszych¹²⁹.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne i maszynopisy

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie: Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 175), seria 2, sygn. 70, 208; Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego (zespół 176), seria 2, sygn. 61.

Archiwum Narodowe w Krakowie: Akta notariusza Andrzeja Kossowicza (zespół 874), sygn. 1; Akta notariusza Walentego Lichockiego (zespół 875), sygn. 1; Akta notariusza Antoniego Szałowicza (zespół 898), sygn. 1.

Archiwum Państwowe w Częstochowie: Kancelaria Antoniego Truszkowskiego (zespół 35), sygn. 1.

Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim: Akta notariusza Szymona Czarnockiego (zespół 204), sygn. 3.

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim: Akta notariusza Grzegorza Trzcińskiego (zespół 31), sygn. 2; Akta notariusza Michała Syriusza Wolskiego (zespół 230), sygn. 2.

Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Kutnie: Akta notariusza Wojciecha Glińskiego (zespół 63), sygn. 1; Akta notariusza Józefa Zarzyckiego (zespół 77), sygn. 2; Kancelaria pisarzy aktowych w Płocku: Tomasza Gutkowskiego, Kazimierza Świerzyńskiego, Teodora Krajewskiego, Tadeusza Markowskiego (zespół 225), sygn. 1; Kancelaria pisarza aktowego Aleksandra Morawskiego (zespół 269), sygn. 1.

Archiwum Państwowe w Siedlcach: Żaboklicki Piotr pisarz aktowy powiatu węgrowskiego (zespół 135), sygn. 1.

¹²⁸ [J.W. Bandtkie], *O notaryacie krajowym...*, s. 432.

¹²⁹ W. Sobociński, *Jan Wincenty Bandtkie obrońcą Kodeksu Napoleona*, „Rocznik Lubelski” 1960, t. 3, s. 165–167, 172–173, publikacja zawiera przedruk memoriału Jana Wincentego Bandtkie zatytułowanego „Myśli o zmianie prawodawstwa krajowego” z 7 grudnia 1815 roku.

Archiwum Państwowe w Warszawie: Kancelaria Jana Wincentego Bandtkiego notariusza w Warszawie (zespół 667), sygn. 5; Kancelaria Teodora Czempińskiego notariusza w Warszawie (zespół 681), sygn. 35; Kancelaria Jana Górskiego notariusza w Warszawie (zespół 694), sygn. 7, 8; Kancelaria Andrzeja Przeździeckiego notariusza w Warszawie (zespół 750), sygn. 2.

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Grodzisku Mazowieckim: Kancelaria Karola Paciorkowskiego (zespół 148), sygn. 2; Kancelaria Jana Pomian-Ostromięckiego (zespół 1372), sygn. 1.

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu: Kancelaria Benedykta Tańskiego (zespół 278), sygn. 1, 2; Kancelaria Tomasza Rudnickiego (zespół 279), sygn. 1.

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie: Kancelaria Teodora Krajewskiego (zespół 196), sygn. 3; Kancelaria Kazimierza Majewskiego (zespół 200), sygn. 2, 4.

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Otwocku: Kancelaria Jana Sobieskiego (zespół 179), sygn. 1; Kancelaria Stanisława Truszczyńskiego (zespół 189), sygn. 3.

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusku: Kancelaria Szymona Rowickiego (zespół 421), sygn. 7.

Archiwum Państwowe w Zamościu: Akta Notariusza Bazylego Moczarskiego w Tomaszowie Lubelskim (zespół 118), sygn. 1.

Źródła wydane

[Bandtkie Jan Wincenty], *O notaryacie krajowym tak dawniejszym iako i nowszym – przez Jana Bandtkiego. (Dokończenie)*, „Pamiętnik Warszawski, czyli Dziennik Nauk i Umiejętności” 1815, Warszawa, t. 3.

[Bandtkie Jan Wincenty], *Rzecz historyczna o notaryacie czyli pisarstwie aktowem kraiovem, tak dawniejszem, iako i nowszem, czytana na publicznem posiedzeniu szkoły prawa i administracji w Warszawie d.[nia] 2 Października roku 1815 przez Jana Winc.[entego] Bandtkiego D.[oktora] prawa i prof.[esora] teyże szkoły, nataryusza sądu apelacyynego Król.[estwa] Polsk.[iego] członka towarzystwa król.[ewskiego] przyjaciół nauk*, „Pamiętnik Warszawski, czyli Dziennik Nauk i Umiejętności” 1815, t. 3.

[Delaveaux Ludwik], *Pamiętniki Ludwika hr. de Laveaux*, Kraków 1879.

Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, nr 2, 1810 r.; nr 9, 1810 r.; nr 14, 1811 r.; nr 25, 1811 r.; nr 28, 1811 r.; nr 31, 1811 r.; nr 38, 1811 r.

[Frankowski Ignacy], *Stan notariatu w Galicyi i na Bukowinie (Dokończenie)*, „Przegląd Sądowy i Administracyjny”, Lwów 8 XI 1882, nr 45.

Gawroński Franciszek Salezy, *Kronika pamiętnikowa (1787–1831)*, [w:] *Pamiętnik r. 1830/31 i kronika pamiętnikowa (1787–1831) pułkownika Franciszka Salezego Gawrońskiego*, wyd. Jan Czubek, Kraków 1916.

Materyały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807, wyd. Michał Rostworowski, t. I, Kraków 1918.

- Organizacja notaryuszów y szkół prawa z dodatku do kodexu cywilnego francuzkiego*, Warszawa 1807.
- Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskiem*, wyd. Stanisław Zawadzki, t. II, Warszawa 1861.
- Protokoły Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego*, t. I: 1808–1809, oprac. Marek Krzymkowski, Piotr Miłosz Pilarczyk, Poznań 2015.
- Stawskij Borys, *Grażdanskie zakony gubernij Carstwa Polskago. Razjasniennyye po rieszenijam bywszego Warszawskiego IX departamenta (1842–1875) i Graždanskogo kassacionnogo departamenta (1876–1904) Prawitielstwujuszczago Senata, so wsiemi pozdniejszimi izmienijami i dopolnienijami*, t. 2, Warszawa 1905.
- Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego. Akty normatywne władzy najwyższej*, t. I: 1807–1808, oprac. Wojciech Bartel, Jan Kosim, Władysław Rostocki, Warszawa 1964; t. II: 1809–1810, oprac. Wojciech Bartel, Jan Kosim, Władysław Rostocki, Warszawa 1964.
- Wydział Sprawiedliwości w Xięstwie Warszawskiem*, Warszawa 1809.

Opracowania

- Bentkowski Feliks, *Wiadomość o życiu Jana Bandtkie Stężyńskiego*, „Biblioteka Warszawska” 1846, t. 1.
- Dymmel Anna, *Lubelscy notariusze pierwszej połowy XIX wieku w świecie księzek*, [w:] *Notariat na ziemiach polskich w XIX–XX wieku. Ustawodawstwo – edukacja – piśmiennictwo*, red. Sebastian Piątkowski, Krzysztof Skupieński, Radom 2006, s. 53–61.
- Dymmel Anna, *Wartość lubelskich akt notarialnych jako źródła do badań prywatnych księgozbiorów duchowieństwa w pierwszej połowie XIX wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2018, t. 110, s. 145–146.
- Janiak Regina, *Prywatne księgozbiory lubelskie w pierwszej połowie XIX w. w świetle akt notarialnych (badania sondażowe)*, „Folia Bibliologica” 1986/1987, R. 34/36, s. 29–33.
- Kazimierski Józef, *Akty notarialne i ich znaczenie dla badań historycznych XIX w.*, „Studia Źródłoznawcze” 1959, t. 4, s. 109–123.
- Kołodziejczyk Ryszard, *Akta notarialne warszawskie jako źródło do dziejów Warszawy*, [w:] *Studia historyczne. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin prof. dra Stanisława Arnolda*, red. Bogdan Baranowski, Warszawa 1965, s. 193–200.
- Krzymkowski Marek, *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004.
- Kuć Joanna, *Akty uszanowania i pozwolenia na zawarcie małżeństwa jako umowy intertekstualne*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2012, nr 12, s. 91–98.
- Lech Marian J., *Akta notarialne jako źródła do badań nad księgozbiorami domowymi. Studium źródłoznawcze*, „Studia o Książce” 1979, t. 9, s. 187–201.
- Malec Dorota, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007.
- Malec Dorota, *Notariat w Departamencie Krakowskim Księstwa Warszawskiego oraz w Rzeczypospolitej Krakowskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, t. 53, z. 2, s. 185–202.

- Mencel Tadeusz, *Archiwum Akt Dawnych w Lublinie (1827–1887)*, „Rocznik Lubelski” 1958, t. 1, s. 25–36.
- Muczkowski Stefan, *O notaryacie*, „Czasopismo Poświęcone Prawu i Umiejętnościom Politycznym” 1865, z. IV.
- Niemirka Bogusław, *Akta notariuszy w Sokołowie Podlaskim z l. 1795–1945 jako źródło do dziejów regionalnych*, [w:] *Źródła do dziejów regionu. I Siedlecka Sesja Archiwalna*, red. Urszula Głowacka-Maksymiuk, Grzegorz Welika, Siedlce 2002, s. 141–152.
- Pol Krzysztof, *Poczet prawników polskich XIX–XX w.*, uzupełnił Adam Redzik, Warszawa 2011.
- Sobociński Władysław, *Jan Wincenty Bandtkie obrońcą Kodeksu Napoleona*, „Rocznik Lubelski” 1960, t. 3, s. 157–176.
- Szymańska Halina, Śmiałowski Józef, *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, „Archeion. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym” 1959, t. 30, s. 43–67.
- Wiśniewska-Jóźwiak Dorota, *Geneza łódzkich struktur notarialnych*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2014, t. 17, s. 135–146.
- Wójcicki Kazimierz Władysław, *Życiorysy znakomitych ludzi wstawionych w różnych zawodach z rycinami*, t. 1, Warszawa 1850.

► STRESZCZENIE

Funkcjonowanie notariatu w Księstwie Warszawskim

Rozwój stosunków kapitalistycznych na początku XIX wieku wiązał się z licznymi zmianami w strukturach własnościowych i koniecznością zabezpieczenia interesów stron transakcji. To otworzyło istotny obszar do działania dla notariuszy. Ich zadania określały wydawane przez władcę dekrety i ustawa z 1803 roku. Związki z Napoleonem zdecydowały bowiem o wprowadzeniu na terenie Księstwa Warszawskiego francuskiego modelu notariatu. Miejsca urzędowania notariuszy określały akty nominacyjne. Byli oni funkcjonariuszami publicznymi, ale nie otrzymywali wynagrodzeń z budżetu centralnego. Ich dochody pozostawały uzależnione od liczby przeprowadzonych czynności. Części z nich musieli dokonywać bezpłatnie. O wysokości stawek decydowały natomiast rangi poszczególnych notariuszy.

Prezentowali oni zatem różny stan zamożności. Koszty generowała konieczność utrzymania kancelarii notarialnych. Mieściły się one najczęściej w reprezentacyjnych częściach miast. Przychody były także pomniejszane o wysokość rocznego podatku osobistego. Mimo wszystko cieszyli się dużym uznaniem wśród przedstawicieli warstw społecznych posiadających majątek. Kancelarie notarialne były bowiem miejscami spotkań tych osób.

► SUMMARY

The Functioning of the Notary in the Duchy of Warsaw

The development of capitalist relations in the early 19th century entailed multiple shifts in ownership structures and necessitated safeguarding the interests of the transacting parties, thereby creating new opportunities for notaries. Their tasks were stipulated by the decrees issued by the ruler and the 1803 law. In fact, ties with Napoleon prompted the introduction of the French model of notary in the Duchy of Warsaw. The places of office of notaries were determined by nominating acts. They were public officials, but would not receive any remuneration from the central budget. Their income was contingent upon the number of completed operations, and they had to perform some of them free of charge. Rates for services, however, were determined by the ranks of individual notaries.

Therefore, they portrayed a varying state of wealth. The cost was generated by the need to maintain notary offices. They were mostly located in the representative parts of cities. The income was also reduced by the amount of annual personal tax. That notwithstanding, they enjoyed a high profile among the representatives of the social strata who owned any property. Notarial offices were the meeting places of these people.